

ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΡΑΧΡΗΣΤΟΣ

**Κυθήριοι της Σμύρνης (Τσιριγωτοσμυρνιοί) στην Αττική και
στα Κύθηρα: Εντεταλμένη λαογραφική αποστολή στα Κύθηρα
(Νοέμβριος 2010)**

Περίληψη: Στο κείμενο που ακολουθεί παρουσιάζεται η οργάνωση, η μεθοδολογία και τα πρώτα αποτελέσματα μιας εντεταλμένης λαογραφικής αποστολής που πραγματοποιήθηκε στα Κύθηρα το χρονικό διάστημα από 16 έως 28 Νοεμβρίου 2010. Εντάσσεται στο πλαίσιο μιας ευρύτερης έρευνας με θέμα τη μετανάστευση των Κυθηρίων στη Σμύρνη και γενικότερα τη Μικρά Ασία κατά την περίοδο από το τελευταίο τέταρτο του 18ου αιώνα μέχρι το 1922, αλλά και την παρουσία αυτών και των απογόνων τους μετά το 1922 στα Κύθηρα και την Αττική. Με αφορμή την παρουσίαση της συγκεκριμένης αποστολής συζητούνται ζητήματα σχετικά με την οργάνωση και τη μεθοδολογία των λαογραφικών αποστολών, τον συνδυασμό της επιτόπιας με την αρχειακή έρευνα με στόχο μια συνολικότερη προσέγγιση του λαϊκού πολιτισμού των υπό εξέταση περιοχών και τέλος την αξιοποίηση των δυνατοτήτων που προσφέρει η ψηφιακή τεχνολογία για την επεξεργασία, την τεκμηρίωση και την πρόσβαση στο πρωτογενές υλικό.

Λέξεις-κλειδιά: Επιτόπια έρευνα, μετανάστευση, μνήμη, ταυτότητα, κοινωνική οργάνωση, υλικός πολιτισμός, πανηγύρια, παραδοσιακή μουσική, Κύθηρα, Σμύρνη, Αυστραλία

Η εντεταλμένη λαογραφική αποστολή που περιγράφεται στη συνέχεια πραγματοποιήθηκε από κοινού με τον Μιχάλη Βαρλά, υπεύθυνο του Τμήματος Γενεαλογίας και Προφορικής Ιστορίας του Ιδρύματος Μείζονος Ελληνισμού, κατά το χρονικό διάστημα από 16 έως 28 Νοεμβρίου 2010 και αφορούσε στην καταγραφή του λαϊκού πολιτισμού των Κυθέρων. Όμως, το επιστημονικό μας ενδι-

αφέρον για τα Κύθηρα δεν προέκυψε ξαφνικά. Τα τελευταία χρόνια διεξάγουμε έρευνα για τη μετανάστευση των Κυθηρίων προς τη Σμύρνη και γενικότερα τη Μικρά Ασία κατά την περίοδο από το τελευταίο τέταρτο του 18ου αιώνα μέχρι το 1922. Μας ενδιαφέρει τόσο η ίδια η μεταναστευτική κίνηση, όσο και η τύχη αυτών των μεταναστών –των Τσιριγωτοσμυρνιάν όπως είναι γνωστοί στο τοπικό ιδίωμα– μετά το 1922 οπότε και επέστρεψαν στο ελληνικό κράτος ως πρόσφυγες, και τέλος το αποτύπωμα αυτής της μεταναστευτικής κίνησης στη συλλογική μνήμη των Κυθηρίων, τόσο αυτών που είναι εγκατεστημένοι στο νησί όσο και εκείνων που διαμένουν αλλού.

Από τα έως τώρα πορίσματα της έρευνάς μας¹ αναφέρουμε συνοπτικά τα ακόλουθα: Μέχρι το 1922 οι Κυθηριοί μετανάστευαν προς τη Σμύρνη, με την πρώτη σχετική πληροφορία να χρονολογείται στα 1776. Η μεταναστευτική κίνηση συνεχίστηκε κατά το τελευταίο τέταρτο του 18ου αι. και σε ολόκληρο τον 19ο με ιδιαίτερη ένταση κατά το β' μισό του, με τις μεγαλύτερες πυκνώσεις να παρατηρούνται μετά από γεγονότα όπως η κρίση επισιτισμού του 1850 και ο Κριμαϊκός πόλεμος (1853-1856). Μετά το 1897 η Μικρά Ασία και η Σμύρνη έπαψαν να αποτελούν τους πλέον αγαπημένους προορισμούς κυθηρίων μεταναστών, και τη θέση τους πήραν η Αμερική και η Αυστραλία.

Οι πρώτοι κυθηριοί μετανάστες που κατευθύνθηκαν προς την περιοχή της Σμύρνης εργάζονταν αρχικά ως καλλιεργητές σε κτήματα οθωμανών αξιωματούχων της περιοχής. Στη συνέχεια, οι πιο επιτυχημένοι κατάφεραν να αγοράσουν τη γη που καλλιεργούσαν, ενώ άλλοι ασχολήθηκαν σταδιακά με το εμπόριο. Μερικοί μάλιστα ανήλθαν στα υψηλότερα στρώματα της σμυρναϊκής κοινωνίας, δραστηριοποιούμενοι ως τραπεζίτες, αρχιτέκτονες, γιατροί και δικηγόροι. Οι Τσιριγωτοσμυρνιοί εκμεταλλεύτηκαν τα πλεονεκτήματα που τους παρείχε αρχικά η βρετανική υπηκοότητα και η ελληνική μετά το 1864, και παράλληλα αξιοποίησαν στο έπακρο τα υπάρχοντα κυθηραϊκά δίκτυα για την προώθηση των δραστηριοτήτων τους.

Η πόλη της Σμύρνης δεν ήταν ο αποκλειστικός τόπος εγκατάστασής τους.

1. Ioannis Karachristos & Michael Warlas, «Immigrants in Smyrna – Refugees in Greece: Subsequent transformations of identity among the Kytherian migrants», στο: Maria Stassinopoulou & Ioannis Zelepos (Hg.), *Griechische Kultur in Südosteuropa in der Neuzeit. Beiträge zum Symposium in memoriam Gunnar Hering, (Wien 16.-18. Dezember 2004)*, [Byzantina et Neograeca Vindobonensia], Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2008, σ. 375-386, Μιχαήλ Βαρλάς & Ιωάννης Καραχρήστος, «Μνήμη της καταγωγής και τοπική ταυτότητα των απογόνων των Κυθηρίων της Σμύρνης», στο *Η' Διεθνές Πανιώνιο Συνέδριο, Κύθηρα 21-25 Μαΐου 2006. Πρακτικά*, Κύθηρα, 2009, τόμ. 3, σ. 128-138.

Σύμφωνα με τις διαθέσιμες πληροφορίες κυθήριοι μετανάστες ήταν εγκατεστημένοι σε αρκετές τοποθεσίες στα περίχωρα της Σμύρνης, Μπουρνόβας, Κουκλουτζάς, Μπαϊρακλί, Μπουτζάς και Κορδελιό, σε άλλες τοποθεσίες των δυτικών παραλίων της Μικράς Ασίας, όπως το Αϊβαλί, ο Κασαμπάς, το Αϊδίνι, το Κουσάντασι και το Ολουτζάκ, ακόμα και σε περιοχές του εσωτερικού της Μικράς Ασίας, όπως το σαντζάκι του Σαρουχάν, το Ικόνιο και η Καισάρεια.

Οι Τσιριγωτοσμυρνιοί δεν αποτελούν μοναδικό παράδειγμα μετανάστευσης ελληνορθόδοξων πληθυσμών προς τα δυτικά παράλια της Μικράς Ασίας και τη Σμύρνη κατά την προαναφερθείσα χρονική περίοδο. Επιλέξαμε να τους μελετήσουμε επειδή αποτελούν την πιο πολυάριθμη και διακριτή ομάδα μεταναστών μεταξύ του ελληνορθόδοξου πληθυσμού της Σμύρνης πριν από το 1922. Μάλιστα, πρόκειται για μετανάστες με μια μακρά παράδοση σωματειακής οργάνωσης, αφού ήδη το 1830 ίδρυσαν την *Κυθηραϊκή Αδελφότητα, Παναγία Μυρτιδιώτισσα*, τον παλαιότερο γνωστό εθνοτοπικό σύλλογο μεταναστών στη Σμύρνη. Η μονή της Παναγίας της Μυρτιδιώτισσας ήταν και είναι το σημαντικότερο θρησκευτικό ίδρυμα των Κυθήρων, αλλά και το σημαντικότερο σύμβολο της τοπικής ταυτότητας στο πλαίσιο της κυθηραϊκής διάσποράς. Οι Τσιριγωτοσμυρνιοί διατήρησαν την τοπική τους ταυτότητα και την εσωτερική συνοχή τους, παρά την απόσταση που τους χώριζε από την ιδιαίτερη πατρίδα τους και τις κοινωνικές ανισότητες που παρατηρήθηκαν στο εσωτερικό της ομάδας. Σημαντικοί παράγοντες που συνέβαλαν στη διατήρηση της τοπικής ταυτότητας ήταν η συλλογική δράση και οι πνευματικοί δεσμοί με κοινοτικά και θρησκευτικά

Μονή Παναγίας Μυρτιδιώτισσας, Κύθηρα.

ιδρύματα του τόπου καταγωγής τους. Πέρα από τις παραδοσιακές θρησκευτικές πρακτικές, όπως η λατρεία της Παναγίας της Μυρτιδιώτισσας στον τόπο υποδοχής, οι Κυθήριοι της Σμύρνης συμμετείχαν επίσης σε νεωτερικές πρακτικές και δρώμενα, όπως οι οργανωμένες εκδρομές στο νησί είτε για να συμμετάσχουν στο πανηγύρι της Παναγίας της Μυρτιδιώτισσας, είτε για να λάβουν μέρος στις εκλογές. Και βεβαίως, δεν θα πρέπει να παραβλέπουμε τις δωρεές σε πνευματικά ιδρύματα των ιδιαίτερων τόπων καταγωγής τους.

Μετά το 1922, όσοι Τσιριγωτοσμυρνιοί κατάφεραν να διαφύγουν από την *Καταστροφή* της Σμύρνης, βρήκαν καταφύγιο στην Ελλάδα, με τους περισσότερους να εγκαθίστανται στον Πειραιά και την Αθήνα και λίγους, 446 σύμφωνα με την απογραφή του 1923, να επιστρέφουν στα Κύθηρα.

Το ενδιαφέρον με τους Τσιριγωτοσμυρνιούς είναι ότι μετά το 1922 χάνονται από το προσκήνιο της ιστορίας. Δεν ανασυστήνονται ως ξεχωριστή ομάδα, δεν φαίνεται να εντάσσονται στους συλλόγους των Κυθηρίων της Αθήνας και του Πειραιά, ούτε να δημιουργούν δικούς τους. Γνωρίζουμε μόνο ότι σημαίνοντες Τσιριγωτοσμυρνιοί πρωτοστατούν στη δημιουργία της *Ένωσης Ελλήνων Υπηκόων* που ιδρύεται στο τέλος του 1926 και διεκδικεί για τους πρόσφυγες, έλληνες υπηκόους, το ίδιο καθεστώς με τους ανταλλαγέντες πρώην οθωμανούς.

Στην περίπτωση της ταυτότητας των Κυθηρίων μεταναστών στη Μικρά Ασία μπορούμε να παρατηρήσουμε μια διπλή μετατόπιση, πριν και μετά το 1922. Πριν από την *Καταστροφή*, η μετανάστευση στη Σμύρνη εντάσσει τους Τσιριγωτοσμυρνιούς στο πλαίσιο της κυθηραϊκής Διασποράς έξω από το νησί, είτε στην Ελλάδα είτε παγκοσμίως. Μετά το 1922 οι Τσιριγωτοσμυρνιοί γίνονται πρόσφυγες, εντάσσονται σε μια διαφορετική κοινωνική ομάδα από τους υπόλοιπους κυθήριους μετανάστες, η οποία τυγχάνει μιας ειδικής μεταχείρισης όσον αφορά την ένταξή τους στο ελληνικό κράτος. Οι απόγονοί τους μεγαλώνουν με μια μακρινή ανάμνηση της κυθηραϊκής τους καταγωγής, αλλά σπανίως επισκέπτονται το νησί ή εγκαθίστανται στα θεωρούμενα ως χωριά τους. Τα σύμβολα των μνημονικών κοινοτήτων που σχηματίζουν στην Ελλάδα και τα κοινωνικά και πολιτισμικά δίκτυα στα οποία εντάσσονται περιστρέφονται γύρω από τη Σμύρνη, τις αστικές παραδόσεις και τους μύθους της. Η τοπική ταυτότητα περιορίζεται σε δεύτερη μοίρα και εξελίσσεται σε ζήτημα επιλογής, κουλτούρας και άποψης. Εδώ βεβαίως θα πρέπει να επισημανθεί ότι πέρα από τον βασικό αυτόν διαχωρισμό υπάρχουν και ενδιάμεσες τομές, οι οποίες επηρέασαν την εξέλιξη των μεταναστευτικών δικτύων. Για την προ του 1922 περίοδο μια τέτοια τομή είναι οι σημαντικές πολιτικές αλλαγές που συνέβησαν στην Ελλάδα και την Οθωμανική Αυτοκρατορία από τα τέλη της πρώτης δεκαετίας του 20ου αι. και μετά. Με την *Καταστροφή* βρίσκονται μπροστά στο δίλημμα να επανενταχθούν ως

ενδεείς σε μια αγροτική κοινωνία ή να ακολουθήσουν την τύχη του υπόλοιπου προσφυγικού πληθυσμού του οποίου αποτελούσαν εκ των πραγμάτων ουσιαστικό κομμάτι. Όλα δείχνουν ότι οι περισσότεροι επέλεξαν τη δεύτερη λύση.

Τα ερωτήματα που τίθενται στην έρευνα μας αναπτύσσονται σε δύο επίπεδα που σχηματικά μπορούμε να τα διακρίνουμε: α) στο επίπεδο των «αντικειμενικά» επεξεργασμένων πληροφοριών, όπως ζητήματα πολιτογράφησης, τοπικής και κοινωνικής ενδογαμίας, απόκτησης περιουσίας στον τόπο εγκατάστασης αρχικά και στα Κύθηρα μετά το 1922, ένταξης σε τοπικά και συγγενειακά δίκτυα και σε συλλογικά σώματα. β) Στο επίπεδο των στάσεων, των αντιλήψεων και των μνημονικών αναπαραστάσεων που διατηρούν ή αναπτύσσουν οι Τσιριγωτοσμυρνιοί και οι απόγονοί τους και αναζητούνται περισσότερο σε κειμενικές πηγές και στο υλικό των ακουστικών και οπτικοακουστικών συνεντεύξεων.

Με τους πληροφορητές μας διεξάγουμε αυτοβιογραφικές ημι-κατευθυνόμενες συνεντεύξεις πάνω σε θέματα που είναι κοινά για όλες τις γενιές και όλες τις κοινωνικές ομάδες, αλλά και πάνω σε συγκεκριμένες αναζητήσεις που προκύπτουν από τις ιδιαιτερότητες της προσωπικής τους πορείας ζωής (life-course). Επιχειρούμε να συνδυάσουμε τις αρχειακές πληροφορίες (απογραφές, εκλογικοί κατάλογοι, δημοτικά, συμβολαιογραφικά, σχολικά αρχεία, αρχεία συλλόγων, τύπος κ.λπ.) με προφορικό υλικό (συνεντεύξεις, γενεαλογίες, οικογενειακές ιστορίες, δημοσιευμένες και μη) προκειμένου να επεκτείνουμε τις γνώσεις μας και να εκτιμήσουμε το στατιστικό βάρος της κάθε ιδιαίτερης περίπτωσης που εξετάζουμε ποιοτικά. Στόχος μας είναι μέσα από την ερμηνευτική προσέγγιση του αρχειακού και του προφορικού υλικού να προτείνουμε νέες υποθέσεις εργασίας που να αφορούν όχι μόνο το παρελθόν αλλά και τη δυναμική εξέλιξη της ταυτότητας των σημερινών απογόνων των Κυθηρίων της Σμύρνης.

Ξεκινήσαμε την έρευνά μας από τους Τσιριγωτοσμυρνιούς της Αττικής και τους απογόνους τους. Ήταν όμως αναπόφευκτο, η ερευνητική μας διαδρομή να μας οδηγήσει και στο ίδιο νησί. Αρχική μας πρόθεση ήταν η επιτόπια έρευνα στα Κύθηρα να διεξαχθεί τον Σεπτέμβριο, αφού, σύμφωνα με τις πληροφορίες που είχαμε συλλέξει, τότε επιστρέφουν στο νησί πολλοί από τους σημερινούς μετανάστες, προκειμένου να συμμετάσχουν στο πανηγύρι της Παναγίας της Μυρτιδιώτισσας που διεξάγεται στις 24 Σεπτεμβρίου. Έτσι, η έρευνα θα μπορούσε να επεκταθεί αφενός προς τη διερεύνηση των σύγχρονων λατρευτικών πρακτικών, αφετέρου προς τη διαχρονική συγκριτική διερεύνηση της συμβολής αυτών των πρακτικών στη διαμόρφωση ταυτοτήτων στο πλαίσιο μιας σταθερά εξελισσόμενης μεταναστευτικής κουλτούρας, μια και όπως ήδη αναφέρθηκε, η λατρεία της Παναγίας της Μυρτιδιώτισσας λειτουργούσε ως σύμβολο της τοπικής ταυτότητας και σε παλαιότερες εποχές. Τέλος, η επιλογή της συγκεκριμένης

χρονικής στιγμής για τη διεξαγωγή της επιτόπιας έρευνας στα Κύθηρα θα μας επέτρεπε να χρησιμοποιήσουμε και τη μέθοδο της συμμετοχικής παρατήρησης για τη μελέτη του εορτασμού της Παναγίας της Μυρτιδιώτισσας, εμπλουτίζοντας έτσι σημαντικά και τα μεθοδολογικά μας εργαλεία².

Στο πλαίσιο της προετοιμασίας μας για την αποστολή, και πριν την αναχώρησή μας, μελετήσαμε το σχετικό με τα Κύθηρα πρωτογενές υλικό που ήταν ήδη κατατεθειμένο στο αρχείο του Κέντρου Λαογραφίας. Βασικός άξονας γύρω από τον οποίο οργανώθηκε η αποστολή ήταν η αναζήτηση τόσο αρχαιακού όσο και προφορικού υλικού που θα μας επέτρεπε να συνεχίσουμε την έρευνά μας για τη μετανάστευση των Κυθηρίων στη Σμύρνη. Η προσπάθειά μας όμως δεν περιορίστηκε εδώ. Σε αυτή την απόφαση οδηγήθηκαν τόσο εξαιτίας της φύσης των επιτόπιων λαογραφικών αποστολών του Κέντρου Λαογραφίας, οι οποίες στοχεύουν στην όσο το δυνατόν πληρέστερη αποτύπωση όλων των πτυχών του λαϊκού πολιτισμού, όσο και εξαιτίας της πεποίθησής μας ότι η σφαιρική γνώση της κουλτούρας ενός τόπου επιτρέπει την καλύτερη τεκμηρίωση και κατανόηση των επιμέρους πτυχών της.

Έγινε προσπάθεια, να καλυφθεί όσο το δυνατόν πληρέστερα το σύνολο του νησιού, ώστε η εικόνα που προκύπτει να είναι αντιπροσωπευτική. Έτσι, η έρευνα διεξήχθη στους οικισμούς Καραβάς, Αγία Πελαγία, Ποταμός, Τριφυλλιάνικα, Λογοθεπιάνικα, Αλλοιζιάνικα, Αρωνιάδικα, Καστρισιάνικα, Μητάτα, Δρυμόνας, Κοντολιάνικα, Καρβουνάδες, Μυλοποτάμιος, Λιβάδι, Χώρα Κυθήρων, Καψάλι, καθώς και στη Μονή Μυρτιδίων και στη μονή της Αγίας Μόνης, και τέλος στα ΓΑΚ Κυθήρων, στο αρχείο του Δήμου Κυθήρων που βρίσκεται στη Χώρα Κυθήρων, καθώς και στα αρχεία των δημοτικών διαμερισμάτων Ποταμού και Μυλοποτάμου.

Από την έρευνα προέκυψαν 31 συνεντεύξεις σε ψηφιακή μορφή από τις οποίες οι 8 βιντεοσκοπημένες. Η συνολική χρονική διάρκεια των συνεντεύξεων είναι 34 ώρες, 45 λεπτά και 17 δευτερόλεπτα, ενώ το απομαγνητοφωνημένο κείμενό τους εκτείνεται σε 532 δακτυλογραφημένες σελίδες. Συλλέξαμε επίσης 1577 ψηφιακές φωτογραφίες, 715 από τις οποίες είναι φωτογραφίες εγγράφων που φυλάσσονται κατά κύριο λόγο σε αρχεία του νησιού και δευτερευόντως σε σπίτια ιδιωτών, και, τέλος, πληροφορίες που προέρχονται από επιτόπια έρευνα. Το σύνολο του πρωτογενούς υλικού που συλλέχθηκε περιλαμβάνεται στο χειρόγραφο 5106, το οποίο κατατέθηκε στο Αρχείο Χειρογράφων του Κέντρου Λαογραφίας το 2012.

2. Αυτό δυστυχώς δεν κατέστη δυνατό, εξαιτίας διοικητικών δυσκολιών που σχετίζονται τον χρόνο έγκρισης των λαογραφικών αποστολών των ερευνητών του ΚΕΕΛ κατά το συγκεκριμένο έτος.

Βασικός, όχι όμως και μοναδικός, γνώμονας για τη συλλογή αρχαιικού υλικού ήταν η ανάγκη αρχαιικής τεκμηρίωσης των μεταναστευτικών ρευμάτων με προεξάρχον αυτό προς τη Σμύρνη και τη Μικρά Ασία. Το αρχαιικό υλικό που συλλέξαμε εντάσσεται στις ακόλουθες κατηγορίες: εκλογικοί κατάλογοι, έγγραφα σε μαθητολόγια, οικογενειακές μερίδες από δημοτολόγια, γενικά μητρώα αρρένων και θηλέων, μητρώα αρρένων, βιβλία νεκρών, έγγραφα που αφορούν την περίοδο της Κατοχής, τη διεξαγωγή της εβδομαδιαίας αγοράς του Ποταμού, τη διανομή ιματισμού, εράνους υπέρ του Εθνικού Ορφανοτροφείου και Οικοτροφείου, ναυτικές απογραφές, στρατολογικούς πίνακες και τέλος λυτά έγγραφα μικρασιατικού και προσφυγικού ενδιαφέροντος.

Οι φωτογραφίες έχουν τεκμηριωθεί³ και συνοδεύουν το χειρόγραφο. Στο χειρόγραφο έχει συμπεριληφθεί και συλλογή ενός πληροφορητή που περιέχει δημοσιευμένες ρίμες ντόπιων ριμαδόρων. Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να αναφερθεί ότι στο νησί υπήρχε μια έντονη σχετική παράδοση, η οποία σε κάποιο βαθμό επιβιώνει μέχρι τις μέρες μας.

Το σύνολο το υλικού που συλλέξαμε αφορά στη μετανάστευση των Κυθιρίων στη Σμύρνη, την Αίγυπτο, την Αμερική, την Αυστραλία και την Αττική, στην οργάνωση του χώρου, στον υλικό πολιτισμό (αγροτική παραγωγή, αγροτικά εργαλεία, παραδοσιακά ελαιότριβεία, αποστακτήρια, κηροπλαστεία, επαγγέλματα, κατοικία, τροφές), στη λαϊκή λατρεία (αρχιτεκτονική ναών, εικόνες, αφιερωματικές πρακτικές, ταφικά μνημεία), σε έθιμα στον κύκλο του έτους, στα πανηγύρια, στον γάμο, στο κληρονομικό σύστημα, στην παραδοσιακή μουσική, στα τραγούδια και τους χορούς. Σημαντικές πληροφορίες προέκυψαν και σχετικά με την πολιτική και κοινωνική ιστορία των Κυθιρίων κατά τον 20ό αιώνα και αφορούν στη χρήση του νησιού ως τόπου εξορίας, κατά την Κατοχή και την Αντίσταση –θέματα για τα οποία διατυπώθηκαν έντονες διαφοροποιήσεις μεταξύ των πληροφορητών μας, στην πολιτική ζωή, στη λειτουργία των πελατειακών δικτύων και στις πρακτικές πολιτικής κινητοποίησης του πληθυσμού κυρίως μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, στη σταδιακή έλευση της σύγχρονης τεχνολογίας στο νησί, π.χ. ραδιόφωνο, αυτοκίνητα, τρακτέρ, στην οργάνωση της εργασίας και στις επαφές του νησιού με τη Λακωνία.

Η έρευνα στα αρχεία του νησιού απέδωσε πολλές και σημαντικές πληροφορίες σχετικά με τη μετανάστευση των Κυθιρίων προς τη Σμύρνη, ενώ οι συνεντεύξεις και η επιτόπια έρευνα ήρθαν να συμπληρώσουν και να εμπλουτίσουν

3. Η τεκμηρίωση των φωτογραφιών έγινε με βάση τα ακόλουθα πεδία: όνομα ηλεκτρονικού αρχείου, λεζάντα, τόπος, χρόνος λήψης, πληροφορητής που πιθανώς συνδέεται με τη φωτογραφία, αριθμός χειρογράφου, συλλογείς, καταθέτης, ημερομηνία κατάθεσης.

την εικόνα που είχε προκύψει, προσφέροντας κυρίως οικογενειακές ιστορίες, πορείες ζωής μεταναστών που ανήκαν στον ευρύτερο συγγενειακό χώρο των πληροφορητών, καθώς και διάφορες σχετικές ιστορίες που είχαν ακούσει. Πάντως, με την πολύ χαρακτηριστική εξαίρεση του Μυλοπόταμου, πρόκειται για ιστορίες και σπαράγματα ιστοριών που αφορούν κυρίως την οικογενειακή μνήμη των πληροφορητών και δευτερευόντως κάποιες χαρακτηριστικές φιγούρες Τσιριγωτοσυμυρνίων. Έχουν, επομένως, μάλλον περιορισμένη επίδραση στην κοινωνική μνήμη ευρύτερων ομάδων, ολόκληρων οικισμών και πολύ περισσότερο του ίδιου του νησιού. Γι' αυτό δεν είναι άμεσα ορατή ούτε η εγγραφή αυτής της μετανάστευσης στον χώρο, με την εξαίρεση κάποιων αφιερωμάτων των Τσιριγωτοσυμυρνίων σε ναούς, π.χ. των Μητάτων. Στην περίπτωση του Μυλοποτάμου αντίθετα, η Σμύρνη είναι παρούσα παντού: στη μνήμη των πληροφορητών μας, οικογενειακή και όχι μόνο, αφού σχεδόν όλοι είχαν να μας αφηγηθούν για κάποιον συγγενή τους αλλά και για συντοπίτες τους που είχαν μεταναστεύσει στη Σμύρνη, στον ναό του Αγίου Χαραλάμπους που βρίσκεται στον κεντρικό μαχαλά του οικισμού και χτίστηκε με δωρεές Μυλοποταμιτών της Σμύρνης με προεξάρχουσα την οικογένεια Φωτεινών και ο οποίος αποτελεί πραγματικά ένα μουσείο γεμάτο με αφιερώματα και λατρευτικά αντικείμενα που προέρχονται από τη Σμύρνη, στο ερειπωμένο πια σήμερα αρχοντικό των Φωτεινών, σε μνή-

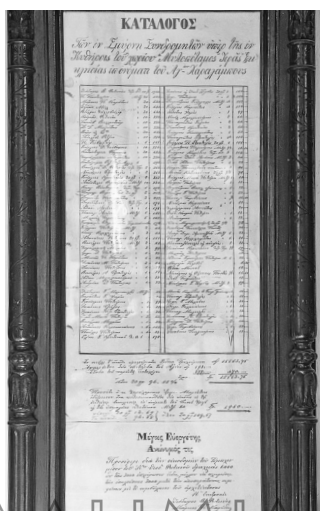

Λεπτομέρεια από μανουάλιο, αφιερωμένο στον ναό του Αγίου Γεωργίου Μητάτων από τους Κυθήριους της Σμύρνης, 1883.

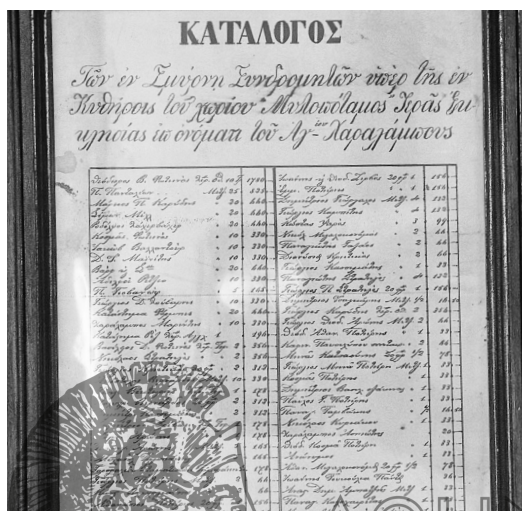
Μανουάλιο, αφιερωμένο στον ναό του Αγίου Γεωργίου Μητάτων από τους Κυθήριους της Σμύρνης, 1883.

ματα από το νεκροταφείου του οικισμού, στις ιστορίες που πολλοί πληροφορητές μάς αφηγήθηκαν για τους μυλοποταμίτες Τσιριγωτοσμυρνιούς που επέστρεψαν εκεί μετά το 1922 ως πρόσφυγες κ.ο.κ.

Ναός Αγίου Χαράλάμπους,
Μυλοπόταμος Κυθήρων.
Κατάλογος δωρητών υπέρ
του ναού από τη Σμύρνη.

Ναός Αγίου Χαράλάμπους,
Μυλοπόταμος Κυθήρων. Κατάλογος δωρητών
υπέρ του ναού από τη Σμύρνη.
Λεπτομέρεια

Επιτάφιος,
ναός Αγίου Χαράλάμπους,
Μυλοπόταμος Κυθήρων.

Εξωτερική άποψη του ναού
του Αγίου Χαράλάμπους,
Μυλοπόταμος Κυθήρων.

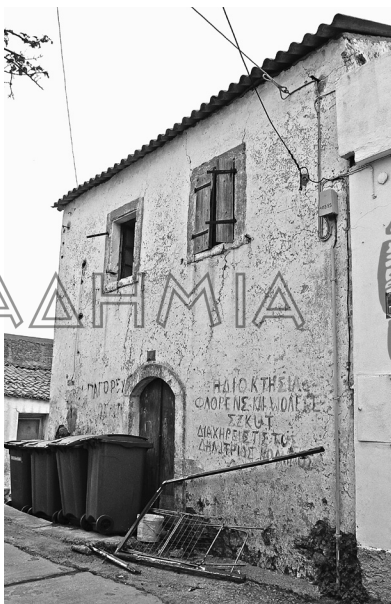
Φαίνεται δηλαδή ότι στην περίπτωση του Μυλοποτάμου η μετανάστευση προς τη Σμύρνη λειτούργησε ως αφηγηματικός άξονας πάνω στον οποίο οργανώθηκε η κοινωνική μνήμη, κάτι που δεν συνέβη σε άλλους οικισμούς με επίσης αξιόλογες μεταναστευτικές ροές προς τη μητρόπολη των δυτικών μικρασιατικών παραλίων, όπως π.χ. τα Μητάτα και άλλοι οικισμοί του λεγόμενου «Έξω Δήμου», όπως τα Αρωνιάδικα. Μιλώντας συνολικά για το νησί, θα λέγαμε ότι αυτόν τον ρόλο έπαιξε η μνήμη της μετανάστευσης γενικώς, ανεξάρτητα από τον τόπο υποδοχής των μεταναστών. Αυτό αποτυπώνεται ξεκάθαρα στον λόγο των πληροφορητών, καθώς η μετανάστευση αποτελεί μάλλον το πιο συχνό θέμα των συνεντεύξεων. Όπως άλλωστε μας είπαν και οι ίδιοι χαριτολογώντας, «*Σε όποιο μέρος του κόσμου να πας, θα βρεις κι έναν Κυθήριο*». Χαρακτηριστική είναι και η διάκριση της μετανάστευσης σε «παλιά» και «νέα». Στην πρώτη κατατάσσουν κυρίως εκείνη προς τη Σμύρνη και δευτερευόντως προς την Αίγυπτο, και στη δεύτερη εκείνη προς την Αμερική, κυρίως όμως προς την Αυστραλία. Η τελευταία είναι περισσότερο χαραγμένη στη μνήμη τους όχι μόνο επειδή είναι η νεότερη όλων, αλλά και επειδή άλλαξε δραστικά τις μέχρι τότε ισχύουσες μεταναστευτικές πρακτικές, διακόπτοντας ουσιαστικά ή τουλάχιστον δυσχεραίνοντας για πολλά χρόνια, τις επαφές των μεταναστών με τον τόπο καταγωγής τους, εξέλιξη με τεράστιες και πολλαπλές επιπτώσεις για την οικονομική, οικιακή και κοινωνική εξέλιξη του νησιού.

Η μετανάστευση προς την Αυστραλία είναι επίσης παρούσα και στην καθημερινή τους πραγματικότητα αφού πολλοί από αυτούς έχουν εκεί συγγενείς με τους οποίους διατηρούν επαφές, εκμεταλλευόμενοι πλέον και τις σύγχρονες τεχνολογικές εξελίξεις στους τομείς των επικοινωνιών και των μεταφορών. Όμως, τα σημάδια της μετανάστευσης είναι ορατά και στον χώρο. Τη μαρτυρούν η αρχιτεκτονική και ο πλούτος πολλών κατοικιών, αλλά και η εγκατάλειψη πολ-

*Προσόψεις
σπιτιών
με εμφανή
σημάδια
εγκατάλειψης,
Ποταμός
Κυθήρων.*

λών από αυτές, αφού οι ιδιοκτήτες τους δεν διαμένουν πια στα Κύθηρα. Χαρακτηριστικές και οι ταμπέλες ή οι «επιγραφές» πάνω στους τοίχους κάποιων σπιτιών που πληροφορούν τους ενδιαφερόμενους για το όνομα του διαχειριστή της περιουσίας, αφού οι ιδιοκτήτες της διαμένουν μόνιμα στην Αυστραλία. Δεν θα πρέπει, εξάλλου, να λησμονούμε ότι με δωρεές μεταναστών έχουν χτιστεί εκτός των άλλων και ευαγή ιδρύματα, όπως το Γηροκομείο του Ποταμού, το οποίο έδωσε λύση σε ένα οξύ κοινωνικό πρόβλημα που είχε προκαλέσει η μετανάστευση, αυτό της φροντίδας των ηλικιωμένων που παρέμεναν στον τόπο καταγωγής τους.

*Επιγραφή σε εξωτερικό τοίχο
παλιού σπιτιού,
Ποταμός Κυθήρων.*

*Οίκος Ευγηρίας Κυθήρων «Κασμάτειον»,
Ποταμός Κυθήρων.
Χτίστηκε με δωρεές μεταναστών.*

Το αποτύπωμα της μετανάστευσης, τέλος, είναι ορατό και σε τομείς του λαϊκού πολιτισμού όπως η κουλούρα της μαγειρικής. Όπως δείχνει ο τρόπος παρασκευής του γλυκού αχλαδάκια με δραγάντε, η οποία δημοσιεύεται στο παράρτημα, οι πρακτικές ανάγκες συνέβαλαν στη διαμόρφωση κάποιων συνταγών.

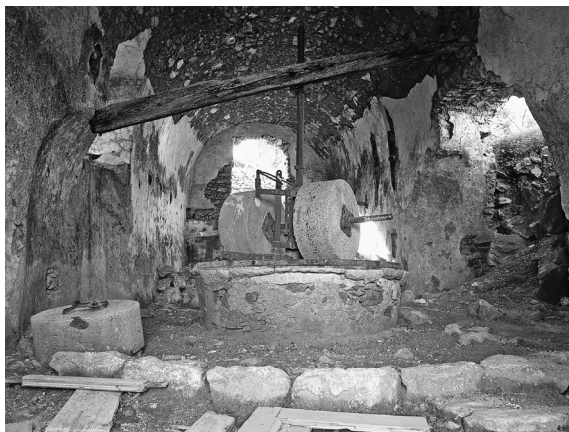
Από τα υπόλοιπα θέματα επιλέξαμε να αναφερθούμε εδώ σύντομα στα παρακάτω. Εκτός των άλλων πληροφοριών που συλλέχθηκαν αναφορικά με τα αποστακτήρια που λειτουργούσαν κατά το παρελθόν στα Κύθηρα, βιντεοσκο-

πήθηκε ολόκληρη η διαδικασία απόσταξης στο αποστακτήριο της οικογένειας Χρήστου Πολίτη, το οποίο βρίσκεται στα Αλλοιζιάνικα και είναι το τελευταίο παραδοσιακό αποστακτήριο που βρίσκεται ακόμα σε λειτουργία πάνω στο νησί. Αξίζει να σημειωθεί ότι το καζάνι που χρησιμοποιείται κατασκευάστηκε στη Σμύρνη το 1897 και το έφερε στα Κύθηρα ο παππούς του Χρήστου Πολίτη, μετανάστης και εκείνος στη μητρόπολη των δυτικών μικρασιατικών παραλίων. Ολοκληρώνοντας την αναφορά μας σε αυτό το θέμα, θα θέλαμε να επισημάνουμε ότι η διαδικασία της απόσταξης δεν έγινε κατά παραγγελία για τις ανάγκες της βιντεοσκόπησης. Επιλέξαμε να επισκεφθούμε το αποστακτήριο εν ώρα λειτουργίας και να βιντεοσκοπήσουμε τη διαδικασία. Η εικόνα συνοδεύεται από εξηγήσεις των εμπλεκόμενων στη διαδικασία της απόσταξης πληροφορητών, δηλαδή του Χρήστου Πολίτη, της συζύγου και του ενός γιου του, για τα διάφορα στάδια της παραγωγής.

*Διαδικασία απόσταξης
στο αποστακτήριο
της οικογένειας
Χρήστου Πολίτη στα
Αλλοιζιάνικα Κυθήρων.
Το καζάνι βράζει και
η σύζυγος παρακολουθεί
το τσίπουρο που βγαίνει.*

Συνεχίζοντας τα σχετικά με τις παραδοσιακές τεχνικές, περνάμε στα ελαιοτριβεία. Πριν την ανάπτυξη της τεχνολογίας και την εισαγωγή των μηχανοκίνητων ελαιοτριβείων, λειτουργούσαν στο νησί πολλά χειροκίνητα, τα οποία όπως είναι αναμενόμενο έχουν από καιρό εγκαταλειφθεί. Καταφέραμε να εντοπίσουμε δύο από αυτά, το ένα της οικογένειας Φωτεινού στην Κάτω Χώρα Μυλοποτάμου, το οποίο δυστυχώς σώζεται σε κακή κατάσταση και το άλλο στα Μητάτα. Το τελευταίο, γνωστό ως «Λιοτρίβι του Φάβα» από το παρωνύμιο του πρώτου ιδιοκτήτη, κρύβει και μια ενδιαφέρουσα ιστορία, η οποία συνδυάζει τη μνήμη της μετανάστευσης από τα Μητάτα προς τη Σμύρνη με την οικογενειακή μνήμη της πληροφορητριάς μας και σημερινής ιδιοκτήτριας του χώρου. Ο Παναγιώτης Καστρήσιος ή Φάβας καταγόταν από τα Μητάτα και όπως πολλοί

*Το λιοτρίβι της
Οικογένειας Φωτεινού,
Κάτω Χώρα
Μυλοποτάμου Κυθήρων*

*Πιεστήριο,
«Λιοτρίβι του Φάβα»
στα Μητάτα Κυθήρων.*

άλλοι συγχωριανοί του είχε μεταναστεύσει στη Σμύρνη. Επιστρέφοντας στα Κύθηρα, παντρεύτηκε και γύρω στο 1870 έφτιαξε το ελαιοτριβείο. Στα υπόλοιπα κτίσματα που βρίσκονται γύρω από μία αυλή ο Φάβας είχε ανοίξει καφενείο-παντοπωλείο και χασάπικο, ενώ στο τελευταίο κτίριο έμενε εκείνος και η οικογένειά του. Το ελαιοτριβείο λειτούργησε μέχρι το 1930 οπότε και έκλεισε, καθώς είχε πια αρχίσει το πέρασμα από τα χειροκίνητα στα μηχανοκίνητα ελαιοτριβεία. Η οικογένεια, βεβαίως, συνέχισε να διαμένει σε αυτόν τον χώρο μέχρι και το θάνατο της δισέγγονης του Φάβα. Πριν από μερικά χρόνια ο χώρος ανακαινίστηκε και πήρε μουσειακή μορφή. Οι πληροφορίες που αφορούν την ελαιοπαραγωγή συμπληρώθηκαν από την πολύ ενδιαφέρουσα συνέντευξη του Νίκου Καρύδη, η οικογένεια του οποίου διατηρούσε παλαιότερα μηχανοκίνητο ελαιοτριβείο στον Μυλοπόταμο.

Από τις πληροφορίες που αφορούν την παραδοσιακή μουσική θα πρέπει να γίνει ιδιαίτερη μνεία στο ηχογραφημένο υλικό. Πρόκειται για τις γνωστές και από άλλες περιοχές του ελλαδικού χώρου παρωδίες θρησκευτικών ύμνων «Των μπεκρήδων ο χορός», «Τα πάθη σου μπεκρή» και «Ψήσου γίδα ψήσου», τα οποία τραγούδησε ο εξαιρετικός αφηγητής και γνώστης πολλών ιστοριών, Χρήστος Πολίτης κατά τη διάρκεια συνέντευξης που λήφθηκε στο σπίτι του λίγες ημέρες μετά τη βιντεοσκόπηση στο αποστακτήριό του⁴. Ηχογραφήθηκαν επίσης και παραδοσιακά τραγούδια που έπαιξε στο βιολί ο γνωστός στους κυθηραϊκούς κύκλους μουσικός, Γιάννης Στάθης. Σε μερικά από αυτά τραγουδά ο γιος του, Κώστας, ο οποίος ασχολείται επίσης με την παραδοσιακή μουσική⁵. Επειδή αναφερθήκαμε παραπάνω στη σταθερή μεταναστευτική παράδοση των Κυθρηρίων, αξίζει να σημειώσουμε ότι ο Γιάννης Στάθης και η σύζυγός του είχαν μεταναστεύσει στην Αυστραλία. Τα σατιρικά τραγούδια που τραγούδησε ο Χρήστος Πολίτης έχουν καταγραφεί σε ηχητικό αρχείο, ενώ τα άλλα σε βίντεο. Παραδοσιακά τραγούδια των Κυθρηρίων τραγούδησε «α καπέλα» και η Ελένη Χάρου-Κορωναίου κατά τη διάρκεια ηχογραφημένης συνέντευξης που έλαβε χώρα στο σπίτι της, στη Χώρα Κυθήρων⁶.

Το σύνολο του πρωτογενούς υλικού που συνοδεύει το χειρόγραφο ηχογραφημένες και βιντεοσκοπημένες συνεντεύξεις σε ψηφιακή μορφή, ψηφιακές φωτογραφίες με λεζάντες και φυλλάδιο σε έντυπη μορφή με ρίμες από ριμαδόρους του νησιού— έχει κατατεθεί στο αρχείο του Κέντρου Λαογραφίας. Ψηφιακά αντίγραφα των συνεντεύξεων, αφού πρώτα μετατράπηκαν στην κατάλληλη

4. Τα ποιητικά κείμενα των τραγουδιών όπως τα τραγούδησε ο Χρήστος Πολίτης συνοδεύονται από πληροφορίες για τους θρησκευτικούς ύμνους που λειτουργούν κάθε φορά ως πρότυπο, αλλά και για το πλαίσιο της συγκεκριμένης επιτέλεσής τους δημοσιεύονται στο παράρτημα.

5. Τα τραγούδια που ηχογραφήθηκαν είναι τα ακόλουθα: Α. Κυθηραϊκός διπλός ή μπουρδάρης (οργανικό) Β. Πορτοκαλιά του Καραβά ή συρτός караβίτικος (οργανικό) Γ. Ποταμίτικος, αντικρυστός χορός (οργανικό) Δ. Κυθηραϊκός μπάλος (οργανικό), Ε. Μεσαρίτικος (οργανικό), ΣΤ. Τα ζαχαράκια (οργανικό) Ζ. Γαμήλια πατινάδα (οργανικό) Η. Νυφικός (τραγουδιέται όταν η νύφη φεύγει για την εκκλησία, οργανικό) Θ. Κάτω στον Άγιο Γιώργη (Γιάννης Στάθης βιολί, Κώστας Στάθης τραγούδι) Ι. Καντρίλιες (παιζόντουσαν όταν χόρευαν γύρω από το γαϊτανάκι στις Απόκριες, οργανικό) Κ. Το τραγούδι Αη Γιαννιού, κλήδονας (οργανικό) ΚΑ. Χειμαδιώτικος (οργανικό) ΚΒ. Πορτοκαλιά του Καραβά (βιολί Γιάννης Στάθης, τραγούδι Κώστας Στάθης). Έχει ενδιαφέρον να σημειώσουμε ότι ο Γιάννης Στάθης τις περισσότερες φορές δεν αναφέρει τους τίτλους των τραγουδιών που παίζει στο βιολί, αλλά το είδος του αντίστοιχου χορού.

6. Πρόκειται για τα τραγούδια: Α. Παναγιώταινα Β. Πορτοκαλιά του Καραβά Γ. Κάτω στον Άγιο Γιώργη και Δ. Ομπρός ομπρός βασιλικός (μπουρδάρης).

μορφή –mp3 για τα ηχητικά και flv για τα βιντεοσκοπημένα αρχεία– εισήχθησαν στην ειδική για επεξεργασία προφορικών συνεντεύξεων βάση δεδομένων *Stories Matter*, η οποία αναπτύχθηκε από το «Centre for Oral History and Digital Storytelling» του πανεπιστημίου Concordia του Καναδά, και αξιοποιήθηκαν οι πολλαπλές δυνατότητες που αυτή προσφέρει για επεξεργασία, τεκμηρίωση και πρόσβαση στο πρωτογενές υλικό. Αυτή η εξέλιξη επέτρεψε για κάθε συνέντευξη την άμεση σύνδεση του πρωτογενούς υλικού με πληροφορίες που αφορούν το πλαίσιο της συνέντευξης –πληροφορητής, τόπος και χρόνος συνέντευξης, γεγονότα που επηρέασαν τον πληροφορητή και τη ροή της συνέντευξης, σκέψεις και εκτιμήσεις των ερευνητών που αφορούν την ερμηνεία του υλικού κ.λπ. Προσέφερε επίσης τη δυνατότητα ακρόασης ή παρακολούθησης του πρωτογενούς υλικού της συνέντευξης και ταυτόχρονης ανάγνωσης του απομαγνητοφωνημένου κειμένου, τη σύνδεση της συνέντευξης με άλλο ψηφιοποιημένο υλικό που πιθανώς να έχει δώσει ο εκάστοτε πληροφορητής ή που προέκυψε από την έρευνα και τον αφορά, π.χ. φωτογραφίες και έγγραφα, και τέλος τη δημιουργία ενός ηλεκτρονικού ευρετηρίου με λέξεις κλειδιά που διευκολύνει την πλοήγηση προς ανεύρεση πληροφοριών εντός των ηχογραφημένων και βιντεοσκοπημένων συνεντεύξεων.

Συνοψίζοντας, θα λέγαμε ότι, με αφορμή την παρουσίαση της συγκεκριμένης αποστολής, συζητήθηκαν ζητήματα σχετικά με την οργάνωση και τη μεθοδολογία των λαογραφικών αποστολών, τον συνδυασμό της επιτόπιας με την αρχειακή έρευνα με στόχο μια συνολικότερη προσέγγιση του λαϊκού πολιτισμού των υπό εξέταση περιοχών και, τέλος, την αξιοποίηση των δυνατοτήτων που προσφέρει η ψηφιακή τεχνολογία για την επεξεργασία, την τεκμηρίωση και την πρόσβαση στο πρωτογενές υλικό.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Α. Συνταγή για τα αχλαδάκια με δραγάντε: Απόσπασμα από συνέντευξη με την Ελένη Χάρου-Κορωναίου

«... έφτιαξα αχλαδάκια με δραγάντε... Είναι μέλι, αμύγδαλο, τα προϊόντα των Κυθήρων, αλλά πάλι, κι αυτά έχουν ένα περίβλημα περίεργο. Η τραγάκανθα των αρχαίων. Τραγάκανθα. Είναι ένας θάμνος, ο οποίος βγάζει μια κολλώδη ουσία, η οποία γίνεται ένα ζελέ και το ζυμώνουμε με ζάχαρη και κάνουμε ένα φυλλαράκι και τυλίγουμε αυτό το, σε σχήμα αχλαδιού. Αμυγδαλωτό. Και διατηρείται. Γιατί γίνεται αυτό; Διατηρείται μέσα, δεν ξεραίνεται και τα στέλνανε στην Αμερική, στην Αυστραλία. Ένα μήνα και διατηρούνται άθικτα. Είχε το λόγο του που το βάζαν αυτό απ' έξω».

Β. Η διαδικασία ελαιοπαραγωγής σε παραδοσιακό ελαιοτριβείο των Κυθήρων: Απόσπασμα από συνέντευξη με τον Κώστα Παυλάκη στο «Λιοτρίβι του Φάβα»

Ναι. Εδώ πέρα είναι το λιοτρίβι. Εδώ βρισκόμαστε στο λιοτρίβι ή λιοτριβείο που το λέμε στο νησί και είναι η ψυχή του συγκροτήματος. Μπορώ να κάνω μια σύντομη περιγραφή αν θέλετε του τρόπου όλου, της διαδικασίας. Όπως είπαμε πριν, στο διπλανό χώρο έβαζαν τα ζώα να ξεκουραστούν, που μετέφεραν τις ελιές. Είχε νερό, τροφή κι έπαιρναν τις ελιές μέσα εργάτες που μπορεί να ήταν 5-6 γι' αυτό εδώ το μέγεθος του ελαιοτριβείου. Οι ελιές τοποθετούνταν σ' αυτήν εδώ την πέτρα, τη μυλόπετρα. Μιλάμε για μια μικρή ποσότητα. Πιθανόν ένα τσουβαλάκι ελιές. Απλώνονταν εδώ μπροστά. Υπήρχε ένα γαϊδουράκι ή μουλάρι ή πολλές φορές και βόδι ζεμένο σ' αυτόν εδώ τον άξονα. Ένας άνθρωπος καθοδηγούσε το ζώο, περιστρεφόταν γύρω-γύρω από το αλώνι και τη μυλόπετρα και όπως βλέπετε φαίνεται κι η φθορά του δαπέδου απ' το περπάτημα του ζώου. Μετά από δύο ώρες περίπου περιστροφών η ελιά γίνεται ένας πολτός ομοιόμορφος, το ζυμάρι που λέμε, το οποίο τοποθετείται με τη βοήθεια ενός, φανταστείτε ενός φαρασιού κάπως, ένα τέτοιο εργαλείο, τοποθετείται μέσα σ' αυτά εδώ τα φάκελα, τα οποία εμείς τα λέμε σφυρίδια, στην τοπική διάλεκτο. Είναι από μαλλί κατσίκας. Τοποθετείται λοιπόν ομοιόμορφα μέσα ο πολτός, απλώνεται, κλείνει το φάκελο, γεμίζουμε καμιά δεκαριά απ' αυτά και στη συνέχεια τα μεταφέρουμε στο πιεστήριο. [...]

Έχουμε έρθει λοιπόν στο πιεστήριο. Στοιβάζουμε τους φακέλους που είπαμε πιο πριν, τα σφυρίδια, στην πλάκα τη μεταλλική, το ένα πάνω στο άλλο και

μια στοιβασιά θα μπορούσε να ήτανε και δεκαπέντε σφυρίδια. Η βίδα όπως βλέπετε ξεβιδώνει και σε πλήρη ανάπτυξη βγαίνει έξω απ' το κτίριο γι' αυτό κι υπάρχει η οπή ώστε να μπορεί να χωρέσει πολλά σφυρίδια. Αρχίζει λοιπόν μ' αυτό το μοχλό, δύο χειροδύναμοι εργάτες, λειτουργεί ως κασάνια, κάνει κίνηση μπρος-πίσω δηλαδή, δύο εργάτες κάνουν αυτή την κίνηση, κι αρχίζει η βίδα, κατεβαίνει συμπίεζοντας την επάνω μεταλλική πλάκα, η οποία με τη σειρά της πιέζει τα σφυρίδια κι έτσι αρχίζει σιγά-σιγά να βγαίνει το ζουμί μέσα από τα σφυρίδια, τα οποία λειτουργούν σα φίλτρο. Κρατάνε δηλαδή το στερεό μέρος του πολτού κι επιτρέπουν μόνο στο υγρό, το λάδι δηλαδή να πέσει στην κασέλα. Ταυτόχρονα χρησιμοποιούσαν νερό απ' τη στέρνα, η οποία μάζευε το χειμώννα το νερό της βροχής το ζέσταιναν σ' αυτό το τζάκι και το έριχναν επάνω στα σφυρίδια, το καυτό νερό, επειδή βοηθάει να φύγει το λάδι ευκολότερα μέσα απ' τον πολτό. Γίνεται διαχωρισμός. Οπότε έχουμε ταυτόχρονη συμπίεση, ρίχνουν και το νερό, και ρέει μέσα στο μεγάλο διαμέρισμα της κασέλας, η οποία έχει κι ένα μικρότερο. Στο μεγάλο, λοιπόν, πέφτει το λάδι μαζί με το νερό, οπότε εκεί πέρα σιγά-σιγά ανεβαίνει το λάδι, ως ελαφρύτερο που είναι, ανεβαίνει στην επιφάνεια και μέσω της μικρής οπής διαχέεται στο μικρό διαμέρισμα. Οπότε γίνεται ένας φυσικός διαχωρισμός του νερού απ' το λάδι. Πάει εκεί καθαρό λάδι, μένει εδώ το νερό, τα λιόνερα που λέμε, που 'ναι άχρηστα, τα οποία μ' ένα αγγείο τα διοχέτευαν σ' αυτό εδώ το κανάλι με το χέρι, το οποίο τα οδηγούσε έξω από το λιοτρίβι. Οπότε μας μένει το καθαρό λάδι εδώ πέρα και στη συνέχεια το λάδι ο κάθε παραγωγός το παίρνει, το πάει σπίτι του. Ο εργοστασιάρχης, ας πούμε, κρατούσε την αμοιβή του σε είδος, ένα ποσοστό από κάθε παραγωγό, και το κρατούσε σ' αυτά τα μεγάλα, τα πήλινα τα πιθάρια, τα κιούπια που τα λέμε.

Γ. Παρωδίες θρησκευτικών ύμνων:

Απόσπασμα από συνέντευξη με τον Χρήστο Πολίτη

Ο Χρήστος Πολίτης ξεκίνησε τη συνέντευξη που μας έδωσε τραγουδώντας τις ακόλουθες παρωδίες θρησκευτικών ύμνων. Αξίζει να σημειωθεί ότι δεν είχε προηγηθεί σχετική ερώτηση από την πλευρά μας, η οποία να τον προτρέπει να τα τραγουδήσει. Στην ηχογράφιση δεν υπάρχουν ενδιάμεσες παύσεις μεταξύ των τραγουδιών. Μετά το πέρας τους ο πληροφορητής συνέχισε, επίσης χωρίς ενδιάμεση παύση, στην απαγγελία μιας ευαγγελικής περικοπής. Βεβαίως, είχε ήδη δημιουργηθεί ένα κλίμα οικειότητας μεταξύ του πληροφορητή και των ερευνητών, καθώς πριν από μερικές ημέρες είχε προηγηθεί άλλη συνέντευξη κατά τη διάρκεια της βιντεοσκόπησης της διαδικασίας απόσταξης στο αποστακτήριο της οικογένειας Πολίτη, στα Αλλοιζιάνικα. Μέσα σε παρένθεση, δίπλα

στον τίτλο της κάθε παρωδίας, αναγράφεται ο τίτλος του αντίστοιχου θρησκευτικού ύμνου⁷.

Των μπεκρήδων ο χορός (Των αγίων ο χορός)

Των μπεκρήδων ο χορός, εύρε πηγὴν του κρασιού, και θύραν της ταβέρνας, εύρω κι εγώ, την οδὸν διὰ του ποτηρίου, το απολωλὸς πρόβατον εγώ ειμί· ξαναγέμισέ τα, τα ποτήρια.

Τα πάθη σου μπεκρή (Ο τάφος σου σωτήρ)

Τα πάθη σου μπεκρή, όταν εύρης κρασάκι, ποτέ εις τη ζωή, να μην πίνεις νεράκι· σε προσκυνούν μπεκρή, των βαρελίων οι πύροι, και σε δοξάζουσι, τα μεγάλα ποτήρια, τον μόνον μπεκρή.

Ψήσου γίδα ψήσου (Ο άγγελος εβόα)

Ο άγγελος εβόα την κεχαριτωμένη, και ο παπάς ευλόγα τη γίδα την ψημένη, ψήσου γίδα και ροδοκοκκινίσου, κι ώσπου να έρθει ο κράσος να σε ξεκοκαλιάσω.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

7. Ευχαριστούμε από καρδιάς τον κ. Ιωάννη Πλεμμένο, ερευνητή-μουσικολόγο του Κέντρου Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών, για την πολύτιμη βοήθειά του.

SUMMARY

IOANNIS KARACHRISTOS

Smyrniots of kytherian origin in Attica and Kythera: A fieldwork expedition in Kythera (November 2010)

In the following article we are presenting the organization, the methodology and the first results of a fieldwork expedition carried out in Kythera from the 16th to the 28th of November 2010. It forms part of a wider research project on the migration of Kytherians to Smyrna during the last quarter of the 18th century until 1922, and the presence of these migrants and their descendants both in Kythera and Attica after 1922. On the occasion of the presentation of this fieldwork expedition we are discussing issues concerning the organization and methodology of such expeditions, the combination of fieldwork with archival research towards a more holistic view of popular culture of the regions concerned and, finally, the exploitation of digital technology for processing, documentation and access to the source material.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ